

CENTURIJACIJA OTOKA UGLJANA

Nikoga ne poznajem iz geodezije koji se u svom životu toliko aktivno uključio u arheološku struku kao kolega mr. sc. Marijan Kadi. Radio je geodetskom pedantnošću, neumorno po svim vremenskim uvjetima. Pravi samotnjak po vlastitoj inicijativi. Kod svakog susreta (na zagrebačkoj purgerskoj špici) govorio nam je: *što više radim i pronalazim paralelu između prastarih radova mjernika i današnje topografije to me čini sretnijim*. S velikim je žarom odlazio na arheološke lokalitete u Varaždinske toplice, Ščitarjevo, u Zagrebu u Lašku ulicu (*lasi* – stranci, danas je to Vlaška ulica) i drugdje, jer je smatrao da su prikupljeni artefakti na dobrobit timskom radu jednoj i drugoj znanosti.

Tako *Municipium Flavim Andautonia* je antičko naselje, koje se nalazilo na nekadašnjoj rimskoj cesti, na području današnjeg sela Ščitarjevo, jugoistočno od Zagreba. Sigurno su prastanovnici počeli, a nastavili rimljani, za prehranu oko naselja saditi *šćir* – to je uzgajana jednogodišnja povrtna biljka. Listovi se pripremaju kao špinat (*Amaranthus lividus*), pa od tuda možda potječe ime naselja (opaska autora).

Misao vodilja kolegi Kadiju bila je sljedeća: *koja je to podjela (dioba) geometrijskog lika uz terenske zadane uvjete nagnala stvaraocce centurije*. Centurijacija prema rimskom katastru je razgraničenje parcela, koje su se dodjeljivale ratnim veteranima, prema geometrijskom liku kvadrata dimenzija 710 m x 710 m. Sama riječ *centurija* znači odred rimskih legionara od 100 (cento) vojnika.

Kolega Kadi je pri terenskom rekognosciranju bio prepušten sam sebi, svojim sposobnostima, hrabrosti (rekli bi ludosti), kročio je kroz škrape i makije u bezuvjetnoj ljubavi prema arheologiji. U knjizi je opisao najraniju povijest centurijacije na lokalitetima otoka *Ugljana*, *Audautonijskog agera* i *Salonitanskog agera*, koju su osmislili *agrimensores* prilikom dodjeljivanja polja, njiva i maslinika. Sigurno su starosjedioci sumnjičavo promatrali rimskog činovnika *mensores* u lijepom staleškom ruhu – mjernika *centurijacije*, koji se pojavio s nekom čudnom spravom koju su nosili njegovi pomoćnici – *figuranti* i motali se oko njihovih staništa, te mumljali *to će nam sigurno donijeti nesreću*. No, bilo je upravo suprotno jer su mjernici stvarali (*trasirali*) putnu mrežu (otkrivenu i danas vidljivu *in situ*) uz pravednu i poštenu parcelaciju zemljišta. Sve u želji da dodjela ili uživanje *posjeda* bude jedinstvena po svom načinu i vremenu postanka, po sadržaju (oranice), osebnosti (maslinarstvo, pčelarstvo, vinogradarstvo), pravednosti (oblik i veličina) i konačno po svom utjecaju na život i sveopću uljudbu starosjedilaca i novopridošlih putnika namjerna da obitavaju na predmetnoj lokaciji (kovač, sedlar, ugljenar, grnčar, ...). Osnivaju se naselja, vojne utvrde, grade nasipi, akvedukti, ceste prema izvoru termalne ili pitke vode, prorovi (tamniki – tuneli) za vodu kao na otoku Pagu (opaska autora).

Arheološki lokalitet na otoku Ugljanu nije začetnik centurije na našim prostorima, ali možemo tvrditi kako u svijetu nisu otkrili tu povezanost koju nam prezentira monografija kolege Kadija. Tu imamo različita povijesna razdoblja, staleške i obiteljske zadjednice. Za *agrimensore* možemo slobodno reći da su radili pod utjecajem Božjeg nadahnuća. Bili su svrhunaravnim načinom rasvijetljeni kako da mjere te poticani da do svršetka ustraju u svom poslu. Čuvali su se da ne zapadnu u kakvu zabludu ili neistinitu namjeru. To nam potvrđuju današnja fotogrametrijska digitalna snimka iz letjelice, arheološka sondiranja i otkriće na relativno maloj dubini ispod humusa stare ceste. Smatra se da je preteča pisanja bio kamen međaš ili grobni spomenik (stećak), gdje se može čitati do kuda je moje, tu leži moj pokojni otac. Tako je prohajalo mnogo stoljeća od grčke i rimske kulture do danas. Svaki narod ima neku predaju, kartu obitavališta, predaje ih potomstvu kroz stoljeća i tisućljeća, kojom se na tim tekovinama gradi ili stvara *katastar ljudi i dobara*.

Kolega Kadi je znanstveni i terenski istraživač *par excellence* koji je, gonjen svojim nemirnim duhom, krenuo tražiti i otkrivati na starim požutjelim kartama nama inače znane predjele na tri lokaliteta: otok Ugljano, Split i Klis. Pa i teritorij koji je pripadao starorimskom municipijatu, a prostirao se dolinom rijeke Save, tj. na zapadu je Samoborsko gorje, na

sjeveru Medvednica, na istoku rijeka Zelina i na jugu Vukomeričke gorice. Radio je uz pomoć kolega na detaljnoj fotogrametrijskoj izmjeri arheoloških lokaliteta i obradi podataka, kako bi obogatio znanost novim saznanjima.

Knjiga pokazuje i dokazuje ljepotu kartografije i ulogu mjernika u poimanju veličine kvadrata. Raditi i znanstveno proučavati preko trideset godina na praznovremenskim kartama *lijepo naše* i *in situ* iscrpan život ljudi na temeljima terenskih fragmenata, koji su prekriveni humusom, a negdje i betonskom cestom, marinom i vikendicom, samo je san i zbilja pojedinca. Potaknuo je sustavna preklapanja nalazišta na temelju definicije *centurije* te je tako stvoren *Arhetip* za EU-arheologiju i geodeziju. Detaljna katastarska izmjera i topografski nacrt – karta čuvaju u predaji povijest plemena i odgovor na pitanja o poljoprivrednim poljima i maslinicima gdje obitavaju ljudi.

Kolega Marijan Kadi objelodanio je 2016. godine monografiju na 47 stranica s 38 slika te nam podastao *Rimski katastarski plan Centurijacije otoka Ugljana* u mjerilu 1:5000, tj. složeno u pet listova formata 23 cm x 27 cm. Također, jedan originalni pregledni nacrt u mjerilu 1:2094, na kojem je prikazana rekonstruirana mreža centurija. Monografija je tiskana dobrotom općine Preko i Sveučilišta u Zadru.

Prema rimskim agrarnim propisima započela je izmjera na našoj obali Jadrana za vladavine Oktavijana Augusta (27. pr. Kr. – 14. poslije Kr.), prvoga rimskog cara, i to u tada novoosnovanim gradovima: Parentium (Poreč), Pola (Pula), Iader (Zadar), Salona (Solin) i dr. Nakon izmjere zemljišta i iskolčenja parcela na terenu, iste su bile dodijeljene na uživanje veteranima cara Klaudija.

Kamene ograde oko zemljišta, maslinika i smokava su imale značenje *da tu vrijedi živjeti!*

Međutim, podaci Rimskih agrimensora u monografiji kolege Kadija mogu opet oživjeti kada ih povežemo s drugim nivoom, tj. s našim vokabularnim bogatstvom.

Ager – polje, oranica i zemljište koje pripada državi i služi svima. Javno dobro za ispašu. Mi kažemo gmajna. To je osvojena zemlja koja se poklanja ratnim veteranima na uživanje, tj. imaju pravo korištenja. Da li su smjeli prodavati? U našim starijim katastarskim listinama bio je običaj da imovina glasi na ženino ime. U područje središnje Hrvatske naslijediti zemlju mogao je samo muški potomak, tj. dobio je zemlju i oružje za obranu ognjišta, tzv. kraj pod vojnom upravom i ograničenim kretanjem.

Agrarna reforma je zakon iz 1945. godine o agrarnoj reformi – zemlja pripada onome koji je obrađuje. Dijeljenje (oduzimanje) od veleposjednika i uzornog poljoprivrednika i dobivaju „zaslužni“ seljaci, a oni s malo zemlje moraju u seljačke zadruge, tj. u državna ekonomsko-poljoprivredna dobra. Seljak postaje poljoprivredni nadničar.

Ager insolutus – zajedničko polje.

Ager publikum – je ostatak od agera. To je zemljište za javnu upotrebu i dio ispred crkve ili općine.

Ager insolutu – je zajednički pašnjak za stoku te valov (mađ.) korito za napajanje stoke za sajmište. Gmajna od njem. Gemein – ravna livada gdje se djeca igraju uz živinu.

Arera – orati.

Bo(n)umbri (Umbara) – prastari narod u srednjoj Italiji – dobri Umbri.

Beton – u rimskom graditeljstvu poznat je u II. st. poslije Krista. Lapor – tupina poznat kao pozzolana nalazište kod mjesta Pozzoli kraj Napulja (poznat kao zidarski kamen), dobije se posebna vrsta gline i vapnenog praha koji izmiješan s vodom i dodatkom pijeska otvrdne.

Dekumanus (decimanus) – mjeri u smjeru desne ruke (istok), a lijeva ruka ide prema zapadu.

Grome – naprava, sprava.

Gromila – kod nas na moru suhozid – ukrštanje. Križište – raskrižje.

Gnomon – okomit štap utaknut u zemlju gdje se cijeli dan prati sjena štapa, a kad je sjena najkraća onda pokazuje smjer sjevera. Može poslužiti kao sunčana ura.

Grunt – od njem. Grund – posjed.

Kordo – konopac „drži“ pravac sjever–jug.

Limitesa – međa, granica parcele – složeno kamenje, tj. suhozid (mocira). Često su slagani na križanju putova, postavljena svetišta sveprisutnih bogova, čuvara putnika namjernika – pelegrina.

Manus – „ruka“ kod groma koja drži horizontalni križ na kojem vise 4 viska.

Terminalis – međaš, granica, doći do kraja.

Umbilicus – znači pupak (izvor života). B. Klaić navodi pupak.

U to doba imali su agrimensori sljedeće mjere:

Digitus (prst) = 1,85 cm

Palmus (šaka) = 7,40 cm

Pes (stopa) = 29,63 cm

Palmies (stopa i šaka) = 37,03 cm

Cubitus (lakat) = 44,43 cm

Passus (dvokorak) = 1,48 m

Petrica (motika) = 2,96 m

Actus = 35,53 m

Centurij = 20 actusa x 20 actusa = 710 m x 710 m (glavna mreža kod podjele agera)

Jugerum = 240 stopa x 120 stopa

Heredij = 240 stopa x 240 stopa = 71 m x 71 m

Na karti Beckove topografske izmjere iz 1894. godine piše Ugliano: Ugliano (gli=lj) – Uljano. Je li tu odgovor?